

z i e l o n a a r k a ś l ą s k a

Krwiściąg lekarski - *Sanguisorba officinalis* L.

Roślina wilgotnych łąk. **Nazwa naukowa** pochodzi od łacińskiego *sanguis*, co oznacza krew, oraz, używanego w łacinie średniowiecznej, rzeczownika *officina*. Pierwotnie oznaczał on pomieszczenie używane jako warsztat, później klasztorne pomieszczenie gospodarcze, w którym czasem przechowywano zioła i inne farmaceutyki, aż wreszcie stał się określeniem apteki. Dziś przymiotnik *officinalis* występujący w łacińskich nazwach roślin oznacza „lekarski”. Nazwa polska także związana jest z leczniczym zastosowaniem tej rośliny w dawnej medycynie ludowej. Świat przyrody był rozumiany na wpół magicznie i wierzono, że w związku z krwistą barwą kwiatów krwiściągu pozostaje jego przydatność w tamowaniu krwotoków. Istotnie posiada on własności lecznicze, w tym bakteriobójcze, gdyż jego ziele, kłącze i korzeń zawierają dużo garbników, saponin i flawonoidów. W XIX w. stosowano wywar krwiściągu także w leczeniu biegunek

dziecięcych i jako środek moczopędny. W kuchni staropolskiej używany był jako aromatyczna przyprawa, czasem też jego młode liście spożywano po ugotowaniu jak sałatę. Używany był także w tradycyjnej medycynie chińskiej. Śląska nazwa gwarowa to *Gluowiynka łąkowo* – wskazuje na kształt główkowatych kwiatostanów rośliny umieszczonych na szczytach rozgałęzionych pędów i łatwo dzięki temu dostrzegalnych letnią porą wśród łąkowego kwiecia, gdzie najczęściej można tę roślinę znaleźć.

Morfologia i biologia. Krwiściąg jest byliną o grubym kłączu, o łodydze wznoszącej się 30-150cm nad ziemią, rozgałęzionej, kanciastej, rzadko ulistnionej nieparzystopierzastymi liśćmi, na które składa się 7-13 podłużnie sercowatych, osadzonych na ogonkach listków o karbowanych lub piłkowanych brzegach. Obupłciowe, ciemnobrunatnoczerwone, czterodzielne kwiaty, które zobaczyć można w miesiącach VI-IX, zebrane są w kwiatostany o kształcie wydłużonej nieco główki. Owoce to niełupki.

Warunki siedliskowe i fitocenozy. Roślina ta należy do gatunku charakterystycznego dla łąk wilgotnych, przynajmniej okresowo. Występuje także w zaroślach o wilgotnym podłożu.

Rozmieszczenie w Polsce i na świecie. W Polsce występuje na niżu i w górach – do wysokości regła dolnego. Rośnie także w umiarkowanej strefie klimatycznej Europy i Azji. Północna granica zasięgu przebiega Islandię, Szwecję i Skandynawię, południowa Iran i Kaukaz, wschodnia sięga Japonii i Chin. Spotyka się go także w Ameryce Północnej.

Status i zagrożenia. Krwiściąg lekarski jest gatunkiem pospolitym, dotyczyć go jednak te same zagrożenia, które odnoszą się do innych gatunków naszej rodzimej flory występujących na łąkach podmokłych. Część spośród tego typu łąk jest osuszanych, przekształcanych w tereny pod monokulturowe uprawy. Łąki narażone są też na zarastanie tam, gdzie zaprzestano użytkowania ich w charakterze pastwisk.

Czermień błotna - *Calla palustris* L.

Roślina torfowisk. **Nazwa naukowa** *Calla* pochodzi najprawdopodobniej od greckiego *kalos*, co oznacza „piękny”. Epitet gatunkowy nawiązuje do środowiska występowania rośliny - *palustris* (z łac.) oznacza: bagienny, błotny. Gwarowa nazwa śląska to *Obrozek błotny*.

Morfologia i biologia. Czermień błotna jest byliną o długim do 50cm, pustym w środku i płożącym się kłączu, które porastają owalne, sercowate, na szczycie zaostrome liście osadzone na długich do 30cm ogonkach. Pozbawione okwiatu, żółtawozielone, obupłciowe przeważnie kwiaty, które można zobaczyć w miesiącach V-VII, zebrane są w kolbowate kwiatostany długości 2-3cm. Na szczycie takiej kolby często występują tylko kwiaty męskie. Przed samozapyleniem roślina chroni się dzięki przedślupności – w kwiatach pojedynczej rośliny najpierw dojrzewają słupki, które mogą być zapyłone przez pyłek innej rośliny. Gdyby to nie nastąpiło, wtedy zostaną zapyłone pyłkiem z później dojrzewających kwiatów męskich.

Wysoki walor estetyczny nadaje roślinie liść rozwijający się pod nasadą kwiatostanu. Liść ten, długości 3-7cm, o eliptycznym lub jajowatym kształcie, jest po stronie wewnętrznej biały, zielony zaś po stronie zewnętrznej. Kwiatostan pięknie prezentuje się na jego tle. Walor estetyczny kompensuje inne wrażenia, których dostarczyć

może kwitnąca roślina – wydziela bowiem nieprzyjemną woń. Owoce – czerwone jagody, są zebrane w kolbowate owocostany. Ukryte w owocach nasiona otoczone są galaretą, co umożliwia rozsiewanie ich przez wodę (tzw. hydrochoria), a także, dzięki lepkości otoczki, przenoszenie ich przez ptaki. Roślina ta we wszystkich organach zawiera trujący, ostry związek, który wywoływał nieraz zatrucia bydła. W lecznictwie ludowym była wykorzystywana jako antidotum na ukąszenia węży. W Laponii z kłączy wytwarza się mąkę, do tego samego celu mogą też służyć nasiona. Natomiast Indianie Ameryki Północnej wykorzystywali świeże kłącze tej rośliny w celach leczniczych.

Warunki siedliskowe i fitocenozy. Roślina ta preferuje stanowiska bagienne, występuje na torfowiskach przejściowych, porasta także brzegi zbiorników wodnych, w tym astatycznych (okresowo wysychających). Tworzy samodzielny zespół zaliczany do zbiorowisk torfowisk przejściowych. Rośnie na siedliskach kwaśnych.

Rozmieszczenie w Polsce i na świecie. W Polsce dość pospolicie występuje na niżu, a także w górach, w niższych piętrach. Spotyka się czermień w Europie Północnej i Środkowej, brak jej na Wyspach Brytyjskich, pojawia się w części Francji i Węgier, a także na Syberii i w atlantyckiej części Ameryki Północnej.

Status i zagrożenia. Roślina występuje stosunkowo licznie, jednak zagrożona jest wszędzie tam, gdzie, wskutek osuszania, zanikają torfowiska, bagna i niewielkie zbiorniki wodne.

Obrazki alpejskie - *Arum alpinum* Schott & Kotschy.

Roślina siedlisk łąkowych. Nazwa naukowa *Arum* wywodzi się najpewniej z greki – *aroma* (z grek.) oznacza „zapach”, „przyprawę”. Natomiast łaciński epitet gatunkowy *alpinum* oznacza „alpejski”. Nawiązuje on oczywiście do miejsc występowania rośliny – spotkać ją można u nas w niższych piętrach Karpat Środkowych. Nazwa śląska to *Obrozek leśny*.

Morfologia i biologia. Obrazki alpejskie to bylina wysoka do 50cm, posiadająca pionowe, bulwiaste kłącze i strzałkowate, 10-20cm długie liście na długich ogonkach. Kwiaty ma jednopłciowe, drobne, niepozorne, podobnie okwiatu i skupione w maczugowatą kolbę, która otulona jest tutkowato u dołu zwiniętą, zielonkawą pochwą, czasem wewnętrznie purpurowo obrzeżoną. Z pochwy otulającej kwiatostan wystaje widoczny z zewnątrz fioletowo-brązowy wyrostek. Kwiaty wydzielają nieprzyjemną woń moczu. Sprawia to, że zapylane są, prócz innych owadów, głównie przez drobne muszki wabione tym zapachem. Bańkowate rozdzięcie u dołu pochwy otulającej kwiatostan daje owadom ochronę przed wiosennym chłodem – temperatura w jego wnętrzu jest nawet o kilkanaście stopni wyższa niż na zewnątrz. Jednak zwabione owady wpadają w pułapkę, ponieważ wyjście zagrodzone jest odginającymi się tylko w jedną stronę włoskami. Pozostają tam do czasu zapylenia żeńskich kwiatów, za co nagradzane są skąpą ilością słodkiego nektaru – zapobiega to ich głodowej śmierci, a zarazem, w sytuacji wyголоżenia, pobudza do zwiększonej aktywności. Obrazki alpejskie nie są rośliną owadożerną – po zapyleniu pochwa więdnie i uwalnia tym samym uwiecznione w jej wnętrzu owady, jednak wcześniej przebywają one w tym kwiatowym więzieniu na tyle długo, by mogły być osypane pyłkiem z dojrzałych męskich kwiatów. Będąc uwolnione, owady bywają wabione przez inne kwiaty obrazków, przenosząc pyłek potrzebny do ich zapylenia. Kwitnące obrazki zobaczyć można w miesiącach IV-VI. Owoce to jagody zawierające 1-3 nasion, zebrane w kolbowate owocostany.

Warunki siedliskowe i fitocenozy. Gatunek ten związany jest głównie z niektórymi lasami łąkowymi, rzadziej z buczynami i lasami łęgowymi. Rośnie w miejscach cienistych i wilgotnych, w lasach i zaroślach zajmujących żyzne, próchnicze gleby bogate w węglan wapnia.

Rozmieszczenie w Polsce i na świecie. Przez Polskę przebiega północna granica zasięgu tego gatunku, w rezultacie czego spotkać go można u nas w niższych piętrach Karpat Środkowych. Nielicznie występuje także na Śląsku, w Dolinie Ojcowskiej, a także na Pomorzu Zachodnim. Cały zasięg obejmuje Europę Środkową i Południową, Azję Mniejszą i Kaukaz.

Status i zagrożenia. Gatunek dość rzadki, objęty ścisłą ochroną od roku 2001, wpisany do „Polskiej czerwonej księgi roślin” jako narażony na wyginiecie. Głównym zagrożeniem jest zanik siedlisk odpowiednich dla tej rośliny. Spowodowane jest to zwykle przez nieuważną gospodarkę na terenach leśnych, a także przez zachodzenie zmian w stosunkach wodnych w miejscach jej występowania. Być może też, że niemalą rolę w zmniejszaniu liczebności tej rośliny odegrały jej własności użytkowe.

Od czasów starożytnych obrazki były uznawane za roślinę leczniczą – pisał o nich Hipokrates – „ojciec lekarzy” i Teofrast – „ojciec botaników”, a także rzymski historyk Pliniusz i inni. Bulwy tej rośliny, bogate w skrobię, służyły za pokarm – jedzono je po ugotowaniu lub po wysuszeniu wyrabiano z nich mąkę. Był to u nas pokarm tym cenniejszy, że nie znano przecież w Europie ziemniaków przed odkryciem Ameryki przez Kolumba – na Górnym Śląsku były one, nie bez oporów, wprowadzane dopiero w XVIII wieku. W dawnych czasach bulw używano też czasem do prania – zawierają spore ilości pniących się saponin. Do wyniszczenia obrazków przyczynił się także ludowy zwyczaj kładzenia ich pod progiem lub w kołaskach niemowląt dla ochrony przez złymi mocami.

Goryczuszka orzęsiona - *Gentiana ciliata* L.

Roślina ciepłolubnych muraw. Nazwa wskazuje na charakterystyczne płatki kwiatów tej rośliny – po łacinie *cillium* oznacza „rzęsa”. Gwarowa nazwa śląska – *Modrzinka włochata*, wskazuje ponadto na modry, czyli intensywnie niebieski kolor kwiatów.

Morfologia i biologia. Jest byliną osiągnającą wysokość do 30cm, z kłęczem, z którego wyrastają nitkowate rozłogi. Łodyga jest czterokanciasta, zwykle pojedyncza i w porze kwitnienia, przypadającej na miesiące VIII-IX, zakończona kwiatem. Liście wyrastające u dołu łodygi mają kształt łopatkowaty, są tępo zakończone, a te wyrastające wyżej są lancetowate, zaostrome. Liście są dłuższe od międzywęźli, z pojedynczym nerwem, ustawione parami. Czterokrotne kwiaty o długości

3,5-5cm mają koronę intensywnie niebieską lub wręcz fioletową, podzieloną niemal do połowy długości na cztery rozpostarte na boki płatki, które są brzegami charakterystycznie strzępiasto orzęsione. Zapyłane są one przez trzmiele, pszczoły i motyle. W razie obniżenia temperatury lub zmiany natężenia światła kwiaty zamykają się.

Warunki siedliskowe i fitocenozy. Jest gatunkiem światłolubnym i w związku z tym rośnie przy brzegach lasów i zarośli, a także w murawach na suchych zboczach i skarpach – jest gatunkiem charakterystycznym muraw ciepłolubnych (kserotermicznych). Preferuje gleby zawierające węglan wapnia, słabo wilgotne, o odczynie obojętnym lub zasadowym, o niewielkiej zawartości próchnicy.

Rozmieszczenie w Polsce i na świecie. Przez Polskę przebiega północna granica zasięgu gatunku, spotkamy go więc w Sudetach i Karpatach oraz na obszarach przyległych. W górach występuje raczej w reglu dolnym, rzadziej w reglu górnym lub piętrze kosówki. Poza granicami kraju rośnie w Europie Środkowej i Południowej, jest obecna aż do Kaukazu.

Status i zagrożenia. Gatunek dość rzadki, objęty ścisłą ochroną. Zagrożeniem dla jego występowania może być zaorywanie muraw, próby intensyfikacji gospodarki łąkowej lub prowadzenia wypasu, a także procesy sukcesji roślinności zachodzące na murawach ciepłolubnych – zarastanie lasem. Występowaniu tego gatunku zagrażają też ludzie zbierający często kwiaty goryczuszki ze względu na ich piękno.

Literatura:

- Duda J., Osobliwości przyrodnicze Raciborza, Racibórz 2001;
Kawałko M.J., Historie ziołowe, Lublin 1986;
Kłosowski S., Kłosowski G., Flora Polski. Rośliny wodne i bagienne., Warszawa 2007;
Nowiński M., Dzieje upraw i roślin leczniczych, Warszawa 1980;
Piękoś-Mirkowa H., Mirek Z., Flora Polski. Atlas roślin chronionych., Warszawa 2003;
Piękoś-Mirkowa H., Mirek Z., Flora Polski. Rośliny górskie., Warszawa 2007;
Wielka encyklopedia przyrody. Rośliny kwiatowe. T. 1-2, Warszawa 1998;
Witkowska-Zuk L., Atlas roślinności lasów, Warszawa 2008.

Publikacja dofinansowana przez
Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska
i Gospodarki Wodnej w Katowicach

Miasto Mikołów